

אגדת היום

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד סביב הדף היומי >> יח-כד אייר >> בבא בתרא קיב-קייח

העמדת יורשים

הרקע בגמרא

הפרק במשנה ובגמרא ממשיך לעסוק בדיני ירושות. האגדה עוסקת בחובתו של אדם לדאוג לבן שיירש אותו אחריו.

שאלות הכוונה ללימוד עצמי

האם דברי רבי שמעון בר יוחאי מכוונים כלפי כל מי שאין לו בנים? גם אם אין זה באשמתו?
מה חמור כל כך במצב שבו לאדם אין בן שיירש אותו?

האגדה: בבא בתרא קטז א

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי: כָּל שְׂאִינוּ מַנִּיחַ בֶּן לְיִוְרָשׁוֹ, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְלֵא עָלָיו עֲבָרָה. כְּתִיב הֵכָא:
(במדבר כז) "וְהִעֲבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ", וְכְתִיב הֵתָם:
(צפניה א) "יוֹם עֲבָרָה הַיּוֹם הַהוּא".
הגרסה המנוקדת - מתוך אתר "דעת".

מה הקשר בין חסכוניות לאמונה? העמדה בסוּאיה

לפי ההיגיון הבריאי, וגם לפי הכרות בסיסית עם התורה, לא אמורים לכעוס על אדם בגלל דבר שלא קרה באשמתו. אם מסיבה כלשהי, למרבה הצער, אדם לא זכה לילדים – יהיה קשה לומר שהקדוש ברוך הוא כועס עליו. אולם רבי שמעון בר יוחאי, כפי שמצטט אותו רבי יוחנן, אומר בכל זאת שהקדוש ברוך הוא "מתמלא עברה" על מי שאינו מניח בן ליורשו. אמנם בין אמרותיו של רבי שמעון יש לא מעט הפתעות ופריצות דרך, אבל אם נניח בכל זאת שהוא לא התכוון כאן להאשים אנשים בגלל דבר שמחוץ לתחום אחריותם – נצטרך להבין אחרת את הנושא. אדם שלא התאמץ מספיק כדי להקים משפחה, או שלא כדי שיוולדו לו ילדים (מהגמרא ניתן להסיק שגם מי שנולדה לו בת, ולא השתדל שיהיה לו גם בן, נמצא באותה קטגוריה), אולי הוא מושא ביקורתו של רשב"י.

ועדיין, מה הבעיה הגדולה? מה יקרה אם לאדם לא יהיה בן שיירש אותו? זו יכולה להיות עילה לוויכוח בתוך המשפחה, אבל למה הקב"ה כביכול כועס?

במקרים שבהם לשון חז"ל קצרה, כדאי לעיין בציטוט שהם מביאים. המילה "עברה", במובן של כעס, מופיעה לא פעם במקרא. רשב"י בחר פסוק אחד מני רבים, וייתכן שבכוונה. הקטע בספר צפניה, שממנו לקוח הפסוק, פותח במילים קשות: "וְהָיָה בְעֵת הַהִיא אֶחָפֵשׂ אֶת יְרוּשָׁלַם בְּנֵרוֹת, מִנְבֵּא צַפְנִיָּה, וּפְקַדְתִּי עַל הָאֲנָשִׁים הַקְּפָאִים עַל שְׁמֵרֵיהֶם, הָאֲמָרִים בְּלִבָּם לֹא יִיטִיב ה' וְלֹא יִרְעֵ." מיהם אותם אנשים הקופאים על שמריהם? לדעת רד"ק והמצודות, הכוונה לאלה ששומרים טוב על הכסף שלהם. דואגים שהמצב יישאר כמו שהוא, ומאמינים שהיושב במרומים לא יפריע. הם חושבים שהוא מרומם מכדי להתערב בכיס שלהם, אבל הוא עתיד לחפש אותם בנרות, למצוא אותם ולרסק אותם כלכלית, כמתואר בהמשך.

מי שאינו מניח בן ליורשו הוא, כנראה, אדם שלא מעניין אותו הדור הבא. כל עוד הכסף שלו אצלו – שיישאר כך. להקים משפחה זו השקעה כלכלית, להוליד בנים זה סיפור, מוטב ללכת על בטוח ולהישאר במצב הנוכחי. אותו רשב"י מבקר. ייתכן שהוא יבקר גם את מי שנמנע מלחסוך לילדים, אם המניע שלו הוא רצון לשמור על הכסף אצלו, וליהנות ממנו בטווח הקרוב. לכאורה זה רק עניין של שיקולים כלכליים, ואין לו קשר לאמונה ולמצב רוחני; אך מסתבר שיש התאמה כלשהי בין אלה שלא לוקחים בחשבון את הדור הבא, ובין אלה שלא לוקחים בחשבון את הקב"ה.

נציין כי בהמשך מובאת אמירה שמסייגת קצת את דברי רשב"י. פסוק אחר מדבר על בעיה רוחנית באי-העמדת יורש, ושני אמוראים מאותה תקופה – רבי יוחנן (שזה עתה ציטט את רשב"י) ורבי יהושע בן לוי – נחלקים אם הכוונה ליורש ביולוגי או רוחני. בן או תלמיד. הגמרא שוללת את האפשרות שזה רבי יוחנן, הרי הוא קבר עשרה בנים, ובכל פעם שניחם אבלים הוא ציין זאת – משמע שלא חשב שהעובדה שנפטר ללא בנים מעידה על פגם רוחני. מנגד, גם רבי יהושע בן לוי היה הולך לבית אבלים רק במקרה של מת שנפטר ללא בנים – גם הוא התאבל על מקרים כאלה ולא טען שהם מעידים על בעיה רוחנית. המסקנה היא ששניהם טענו שאין לייחס עוון למי שנפטר ללא בנים, אלא שרבי יוחנן ציטט זאת כתלמיד בשם רבו. מי יודע, אולי הרב הוא אותו רשב"י, שראה חשיבות בהעמדת בנים, ותעיד על כך קרבתו הגדולה לבנו בתקופת השהות במערה ואחריה. רבי יוחנן קיבל את תורת רבו ואף לימד אותה, אך ייתכן שהקשיב גם לחוויה האישית הטראגית שלו, ולא נרתע מלקבל את מסקנותיה.

לעיון נוסף

עוד מאגדות השבוע:

ויאמר אליהם יהושע, אם עם רב אתה עלה לך היערה. אמר להו: לכו והחבאו עצמכם ביערים שלא תשלוט בכם עין רע. אמרו ליה: אנן מזרעא דיוסף דלא שלטא ביה עינא בישא; דכתיב: בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, ואמר רבי אבהו: אל תקרי עלי עין אלא עולי עין.
(קיה איב)

מפרשנות האגדה:

הכלי יקר (על הפסוק המובא באגדה) מקשר את אגדתנו לסוגיית משה רבנו שלא הוריש את מעלתו לבניו (עסקנו בה בגיליון שעבר). הוא מסביר מדוע סמוכה פרשת בנות צלפחד לציווי על משה לעלות להר העברים – זהו רמז שהייתה עברה אלוקית גם כלפי משה, כיוון שלא העמיד בן שראוי להיות יורשו (לדבריו, אגדתנו עוסקת במי שאינו מעמיד בן ראוי, ולא במי שאין לו בנים כלל).